

Professionele groei met antwoorden op maat

Master Theologie en Religiewetenschappen, Geestelijke Verzorging, Radboud Universiteit Nijmegen

Zelf weet ik nog goed hoe het was om mijn eerste stappen in de praktijk te zetten – ik studeerde in 2016 af als geestelijk verzorger aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het sociale karakter van de supervisie deed mij erg goed: ervaren dat ik niet de enige was die met wat bibberende benen de praktijk instapte, zien hoe anderen dat deden, en steun kunnen geven en ontvangen.

Als supervisor herken ik dat die eerste fase van een professionele ontwikkeling (Ruiters e.a. 2019) gepaard gaat met successen, maar ook met fouten en onzekerheden. Tijdens de supervisie mag dat allebei aan bod komen. Het is bijzonder om op die momenten dicht bij de studenten te mogen staan. In dit artikel laat ik zien welke leerthema's binnen de supervisie aan bod komen, en welke onderwerpen bij een beginnende visie op het beroep van geestelijk verzorger horen.

Leerthema's binnen supervisie *Legitimatie*

Een leerthema dat binnen de supervisie vaak aan bod komt, is de zoektocht naar de legitimatie van de rol als geestelijk verzorger. De meeste studenten ervaren in de praktijk dat zij een vrije functie hebben vergeleken met andere zorgprofessionals. Waar de taken van

bijvoorbeeld een verpleegkundige heel helder zijn, is het voor een geestelijk verzorger in opleiding soms zoeken naar de inhoud van zijn of haar functie.

*Wat voeg ik als geestelijk verzorger toe aan het welzijn van de patiënt in verhouding tot de vele andere professionals in de instelling?
Waarom is mijn professie essentieel in de begeleiding van mensen die ernstig ziek zijn?
Wat kom ik doen en brengen aan het bed van een kwetsbaar persoon, en binnen een zorginstelling waarbij de dagelijkse praktijk draait om efficiëntie, en doelmatigheid?*

Er wordt met enige regelmaat letterlijk aan de studenten gevraagd: 'Wat doe jij eigenlijk?' Het vraagt ervaring en reflectie om daar een helder en persoonlijk antwoord op te geven. Voor studenten voelt het vaak heel onnatuurlijk om, wanneer verpleegkundigen om de patiënten heen druk zijn met de lichamelijke en medische zorg, rustig bij iemand te gaan zitten. Verpleegkundigen hebben een duidelijk nut,

< Kazuo Katase, 'De Maanhof', Amersfoort

THEMA

het is voor studenten geestelijke verzorging soms lastig om zich ook zo nuttig te voelen.

Maar in tegenstelling tot de drukke verpleegkundige, mag je als geestelijk verzorger juist de tijd nemen voor de ander, op het tempo van de ander. Je mag je patiënt bewust naar het oog van de storm begeleiden, waar de dingen even stil mogen zijn, waar gevoeld, en waar gedacht mag worden. Zodat hij of zij vanuit die stilte de storm weer kan trotseren. Een storm van luidsprekende stemmen in het hoofd, over de eentonigheid van het leven, of de storm van de aanstaande behandeling.

Overdracht

Een ander thema dat de studenten en het beroep raakt, is overdracht en tegenoverdracht. Overdracht is een natuurlijk fenomeen binnen de interactie tussen mensen (Nikolai 2008). We reageren grotendeels onbewust op de signalen die onze gesprekspartner uitzendt. Als voorbeeld: we voelen en uiten als vanzelfsprekend medeleven op de tragedie van de ander. Overdracht en tegenoverdracht zijn onderdeel van die onbewuste communicatie tussen mensen.

Er zijn momenten wanneer overdracht binnen de professionele relatie tussen geestelijk verzorger en patiënt¹ niet gewenst is. Een typisch voorbeeld hiervan is de wegduwende houding van de patiënt. Het lijkt alsof de patiënt niet wil praten, maar met de deur in haar hand staat de student-geestelijk verzorger uiteindelijk een half uur te luisteren.

Uithouden

Dit raakt aan een ander typisch thema, namelijk het uithouden bij patiënten die weerstand oproepen. Sommige patiënten hebben een bepaald effect op studenten. Patiënten die

weerstand oproepen doordat ze onhygiënisch zijn, grof en onaardig, of gedrag vertonen dat obsessief of manipulatief genoemd mag worden. Opgegeven door hun familie en vrienden, mensen bij wie iedereen met lichte weerzin de kamer komt binnenlopen.

Weglopen of vermijden is geen optie. Wat is de beste manier om deze situaties te hanteren? Daar ligt namelijk precies de roeping van een

> Mooi is dat weerstand of zelfs weerzin, na reflectie mooie inzichten meebrengen en een geestelijk verzorger verrijken.

geestelijk verzorger: voor iedereen van betekenis kunnen zijn. Hoe kun je geestelijk verzorger zijn voor iemand die weerzin in je opwekt? Kan dat überhaupt? Kun je die weerzin bij de voordeur achterlaten en toch open en nieuwsgierig de ander tegemoet treden?

Voor elke geestelijk verzorger in opleiding is dit een persoonlijk zoekproces. Het helpt de één om meer te aanschouwen, met gevoel voor humor. De ander probeert om ook bij deze types, compassie te vinden en te tonen. Mooi is wel dat weerstand of zelfs weerzin, na reflectie mooie inzichten meebrengen en een geestelijk verzorger verrijken.

Eigenschappen

Een meer sociaal overdrachtelijk vraagstuk richt zich op het toeschrijven van functiegerelateerde eigenschappen aan een man of vrouw. Vrouwelijke studenten merken op dat er anders wordt gereageerd wanneer een mannelijke pastor ten tonele verschijnt. Er zou meer van hem aan worden genomen, hij wordt anders bejegend en benaderd. Deze observatie

is zeker een onderzoek waard om vast te kunnen stellen of dit daadwerkelijk ten grondslag ligt aan masculiniteit.

Het roept ook de vraag op welke eigenschappen aan de mannelijke of vrouwelijke geestelijk verzorger worden toebedeeld, en in hoeverre deze iets zeggen over het professionele domein van de geestelijk verzorger. Zijn de genoemde eigenschappen tegenstrijdig of juist complementair? Wat kunnen we hiervan leren als beroepsbeoefenaars?

Persoonlijk worden

Het is vaak wat onwennig om in de omgeving van een universitaire opleiding, waar studeren toch om theoretische kennis en het behalen van goede cijfers draait, juist op die plek, persoonlijk te worden. We leren toch van theorieën? Sinds wanneer doen onze persoonlijke ervaringen en onze emoties ertoe? Bij een enkele student roept dit regelrechte weerstand op, een ander vindt het juist bevrijdend.

Uiteindelijk ervaren de meesten het supervisieproces als leerzaam. Ze groeien namelijk als persoon en als professional. Er komen boeiende thema's aan de orde. Vaak hebben ze van doen met persoonlijke overtuigingen en/of aangeleerde coping-strategieën (Lazarus 1991) die tot nu toe wel effectief waren, maar niet altijd het professionele werken ondersteunden.

Ruimte om te leren

Een voorbeeld is ruimte nemen om te leren. Vanuit hun socialisatie hebben sommige studenten geleerd dat fouten maken gelijk staat aan gefaald hebben, terwijl een kernidee van supervisie juist is dat in falen potentiële groei zit. Een beginnende professional maakt fouten, maar het zijn juist die fouten die interessant

leermateriaal vormen. Achter fouten zitten ideeën over wat goede geestelijke verzorging is, of wat een goede collega is. Door deze ideeën uit te spreken krijgt iemands visie vorm.

Wanneer je als professional leert je fouten te herkennen en ze ook toe kunt geven, geef je daarmee een goed voorbeeld aan andere professionals en ook aan de patiënt. Niks zo verfrissend als iemand die binnen de professionele omgeving zegt: 'Ja, je hebt gelijk, dat heb ik niet handig aangepakt.' Verfrissend, omdat uit die reactie blijkt dat op het professionele handelen gereflecteerd wordt, met als doel betere zorg voor patiënten.

Reflectie op falen heeft dus ook nut voor het grotere geheel, omdat het een voorbeeld-functie geeft en daarmee ingrijpt op de manier waarop professionals met patiënten omgaan. Jikke de Rooter benadrukt het belang van maatschappijbewust begeleiden binnen supervisie. Zij stelt dat onze verantwoordelijkheid als supervisor niet eindigt bij de supervisant, maar bij de patiënt van de supervisant (De Rooter 2017).

Nabijheid

Een ander veelvoorkomend vraagstuk betreft dat van nabijheid. Als geestelijk verzorger mag je heel dicht bij mensen komen. Deze nabijheid is niet altijd makkelijk te definiëren of te verdragen. Voor sommige cliënten is het bijvoorbeeld makkelijker om met de geestelijk verzorger te spreken dan met hun naasten. Omdat ze hun naasten niet willen belasten, of omdat pijnlijke gebeurtenissen hen hiervan weerhouden.

Voor de geestelijk verzorger in opleiding is het lastig om te bepalen in hoeverre nabijheid functioneel is en in hoeverre belastend in de werkrelatie met de patiënt. Mag je bijvoorbeeld

een patiënt aanraken om troost te bieden, of ga je dan een grens over?

Daarnaast kunnen de diep persoonlijke ervaringen van verlies, uitzichtloosheid, lethargie en eenzaamheid de student uit het veld slaan. Studenten kunnen zich machteloos voelen en weten niet goed wat zij de patiënt professioneel gezien kunnen bieden. Het is vervolgens lastig om met die ervaring van machteloosheid om te gaan. Ze kunnen er moeilijk handen en voeten aan geven. Ze willen graag van betekenis zijn, maar als de interactie moeilijk verloopt, is het lastig in te schatten of het en zo ja wat van waarde is geweest.

Groeiende visie op professie

Het idee van zingeving staat centraal bij studenten binnen de opleiding tot geestelijk verzorger. Zij willen zelf van betekenis zijn, door bij de ander, de patiënt, een proces van zin- en/of betekenisgeving op gang te brengen. Met als doel dit bij de patiënt zo aan te spreken dat het gesprek bijvoorbeeld inzicht schept of troost geeft, helend werkt of simpelweg oplucht.

De praktijk blijkt echter weerbarstig. Wie als patiënt intramuraal binnen een zorginstelling verblijft, ervaart de nodige gebreken. Palliatieve patiënten, patiënten binnen de GGZ, mensen met een psychogeriatrisch ziektebeeld of verstandelijke beperking vragen iets anders van de gespreksvaardigheden van een geestelijk verzorger dan een cognitief goed functionerend mens. Wat blijft er van de aangeleerde gespreksvaardigheden over wanneer je gesprekspartner zich in een manie bevindt, of elke dertig seconden vergeten is wat daarvoor gezegd is? Wat is dan het beoogde doel van de geestelijk verzorger? Wat komt de geestelijk verzorger doen, brengen, of halen?

Elke geestelijk verzorger in opleiding probeert daar eigen antwoorden op de te vinden. De één heeft te leren om überhaupt een doel in het gesprek aan te brengen, de ander moet verwachtingen bijstellen. Soms is het regelmatig bezoeken van een patiënt die verder niemand heeft en in grote eenzaamheid zal sterven, het hoogste doel.

> De patiënt is zelf ook zoekend naar zin- en betekenisgeving in momenten van crisis, grote verwarring of rouw.

Daarbij merkt de student op dat bij de patiënt zelf traditie niet altijd meer centraal staat. De patiënt is zelf ook zoekend naar zin- en betekenisgeving in momenten van crisis, grote verwarring of rouw. Waar antwoorden eerder binnen de traditie gevonden konden worden, is dat anno 2022 niet vanzelfsprekend. Dat plekje in de hemel is simpelweg niet evident, als het dat überhaupt geweest is.

Zoals de geestelijk verzorger soms ook zoekend is naar de zin en samenhang van het leven, zo ervaart de patiënt dat ook. In dat zoeken kunnen geestelijk verzorger en patiënt elkaar treffen. Die persoonlijke ervaring mag de geestelijk verzorger in praktijk brengen. De geestelijk verzorger niet als een verlengde van een traditie, maar in eerste instantie als mens die heeft geleerd om een patiënt te ondersteunen in diens momenten van crisis. Traditie kan daarbij nog wel een belangrijke rol spelen, maar deze is niet meer vanzelfsprekend.

Deze generatie geestelijk verzorgers lijkt ook een ander soort geestelijk verzorger te willen nastreven. Ze zijn proactief, en soms ook jong. Doordat ze zelf niet altijd religieus zijn opge-

voed, hebben ze ook niet het verlangen om de traditie centraal te stellen. Zij willen vooral de mens centraal stellen, en de traditie kan daar in dienst van staan.

Ook willen zij professioneel gezien beter samenwerken met andere disciplines. Zij willen zich bewegen tussen de verschillende professionals, en in samenwerking op zoek gaan naar een zinvolle bijdrage binnen het medisch georiënteerde veld. Met als doel goede zorg voor de patiënt, waarbij aandacht is voor belangrijke domeinen van zorg; lichamelijk, psychisch, sociaal, ethisch en existentieel (Kwaliteitskader palliatieve zorg Nederland Domeinen).

De vrijplaats mag bestaan in het contact tussen geestelijk verzorger en patiënt, maar niet als excuus om uit verbinding van het geheel te treden. Ook als geestelijk verzorger heb je een verantwoordelijkheid naar patiënten, collega's en de organisatie waar je in dienst bent. Goede zorg kan alleen in gezamenlijkheid bewerkstelligd worden.

Met of zonder overtuiging?

Ben je in eerste instantie geestelijk verzorger of een afgeleide van de traditie? Binnen deze vraag ligt de rolverwachting die ten grondslag ligt aan het beroep. Is een geestelijk verzorger ook gelijk aan een dominee of pastor? Sommige van ons zullen zeggen ja, en anderen nee.

Geestelijk verzorgers in opleiding bij de Radboud Universiteit worstelen ook met die vraag. De masterspecialisatie Geestelijke Verzorging leidt studenten niet op binnen een bepaald achtergrondgenootschap (Studiegids Master Geestelijke Verzorging). De vraag 'Waar is je Bijbel?' roept op zijn beurt vragen op bij studenten: 'Betekent deze vraag dat ik met antwoorden moet komen? En als ik dan

met antwoorden kom, mag het antwoord ook ergens anders gevonden worden?'

Uiteindelijk heeft elke student een unieke opvoeding doorgemaakt, waarbij religie of spiritualiteit al dan niet op de voorgrond heeft gestaan. Soms is die socialisatie met religie positief, soms uiterst negatief. In het werk moet de geestelijk verzorger zich tot zijn eigen religieuze opvoeding leren verhouden. De eigen religieuze of spirituele identiteit bepaalt hoe de student zich presenteert en wat de patiënt van hem of haar mag verwachten.

Daarnaast zijn de rituele taken niet vanzelfsprekend voor diegenen die uit een meer seculier milieu komen. Zoals een supervisor dat mooi samenvatte: 'Heeft een ritueel wel waarde als ik er zelf niet in geloof?' Deze situatie vraagt om experiment; door simpelweg te doen ervaart de student wat past bij zijn professionele identiteit, maar ook wat met overtuiging gebracht kan worden. Want als je niet in

> In het werk moet de geestelijk verzorger zich tot zijn eigen religieuze opvoeding leren verhouden.

de kracht van bidden gelooft zoals de patiënt dat bijvoorbeeld doet, heeft het dan zin om voor te gaan in gebed? Die grens wordt voor de student pas helder wanneer hij ervaringen opdoet en daarop reflecteert.

Deze zoektocht vraagt om reflectie en het lef om te experimenteren. Reflectie op het eigen socialisatieproces, want de overtuigingen en waarden die we als mens hebben meegekregen kleuren ons denken en handelen.

THEMA

Een typisch voorbeeld uit de klinische praktijk is het denken over de toepassing van palliatieve sedatie. Moet het lijden verlicht worden, of is het lijden onderdeel van een religieus proces richting een mooie plek in het hiernamaals. Hoe ga ik hier met de patiënt, maar ook met zorgmedewerkers het gesprek over aan? In hoeverre is het wenselijk voor het welzijn van de patiënt, of het functioneren van de zorgmedewerker om je eigen standpunt in te brengen? Of is het wellicht beter om je eigen mening achterwege te laten?

Ook de ethische ondersteuningsfunctie vraagt om verdieping in het eigen socialisatieproces. Elke professional heeft persoonlijke ideeën over wat goede zorg is, zo ook de geestelijk verzorger. Deze ideeën over hoe goede zorg eruitziet, worden gekleurd door ons eigen referentiekader. Zorgprofessionals hebben soms de neiging om hun eigen ideeën en overtuigingen over goede zorg te projecteren op de patiënt. Hier is de patiënt niet altijd mee geholpen, omdat de patiënt zich vervolgens onbegrepen voelt of niet kan leven naar zijn of haar eigen overtuiging.

Veranderingen

Ik zie dat binnen de gezondheidszorg verschillende veranderingen gaande zijn. De coronacrisis leert ons dat het zorgsysteem kwetsbaar kan zijn. De groeiende werkdruk en personeelstekorten zorgen ervoor dat bepaalde zorgstandaarden niet meer behaald kunnen worden. Ook zijn zorginstellingen zoekende naar hoe ze cultuur-sensitieve zorg kunnen bieden binnen een medisch georiënteerd veld. Met deze veranderingen heeft de geestelijk verzorger in opleiding ook te maken. Dit maakt dat de leerthema's van studenten

ook veranderen. In hoeverre moet je bijvoorbeeld als geestelijk verzorger ondersteuning bieden aan zorgpersoneel gedurende de almaar voortdurende coronacrisis, en wanneer valt deze verantwoordelijkheid onder HR? Kun je als geestelijk verzorger werkelijk goede ondersteuning bieden aan patiënten met een andere religieuze achtergrond, of moet je daarvoor binnen die religie en cultuur zijn opgegroeid?

> De geestelijk verzorger werkt als professional binnen een zorgsysteem dat altijd momenten van wrijving zal kennen.

Daarnaast blijven binnen de gezondheidszorg bepaalde aspecten onveranderd. Het lijden van de patiënten zal altijd aanwezig zijn. Ook de momenten van afscheid en het werken met de beperkingen van de patiënt zullen niet veranderen. Daarbij werkt de geestelijk verzorger als professional binnen een zorgsysteem dat altijd momenten van wrijving zal kennen. En de zoektocht naar juist handelen in het moment zal niet verdwijnen.

Deze thema's zijn inherent aan het beroep van geestelijk verzorger en blijven voornamelijk bestaan. Dat maakt dat ze ook blijven terugkomen binnen de supervisie aan studenten Geestelijke Verzorging.

Valkuil

Ten slotte wil ik nog benoemen dat een valkuil binnen de supervisie het 'praten over' is. We kunnen namelijk uren praten over hoe we als geestelijk verzorgers de dingen doen, of zouden moeten doen.

Het unieke aan supervisie is dat je de supervi-

sant op zijn persoonlijke ervaring mag richten, en vervolgens vanuit het persoonlijk onderzoek een relatie mag leggen naar de beroepspraktijk. Dit kan soms pijnlijk zijn en weerstand oproepen, maar met de begeleiding, mildheid en humor van de supervisor en de steun van medesupervisors komt de supervisor verder. Het levert de studenten antwoorden op en groei op maat. Dat maakt supervisie zo'n krachtige methodiek. Het is een onderwijsvorm die niet 'over' het beroep leert, maar vanuit de eigen ervaringen het beroep van geestelijk verzorger vormgeeft.

De persoonlijke ervaringen maken daarnaast dat supervisie altijd actueel is. De groep werkt met beroepservaringen uit de dagelijkse praktijk. Die praktijk bevindt zich in het hier en nu. Ook krijgen emotionele ervaringen binnen supervisie een duidelijke plek. Van emotionele ervaringen kan geleerd worden.

Supervisie laat zien dat je door te reflecteren op ervaringen die je persoonlijk raken een betere professional wordt. Het zijn uiteindelijk die persoonlijke ervaringen die geestelijk verzorgers in opleiding helpen om existentiële zorg te bieden die aansluit bij de persoonlijke levensovertuiging van de patiënt. <

Noot

¹ Het woord patiënt kan afhankelijk van de setting waarin de geestelijk verzorger werkt vervangen worden door cliënt, bewoner, medewerker of anders.

Literatuur

- Kwaliteitskader palliatieve zorg Nederland Domeinen (z.d.). Den Haag: Zonmw. Geraadpleegd op 7 juli 2022, van <https://www.zonmw.nl/nl/onderzoek-resultaten/palliatieve-zorg/domeinen/>
- Lazarus, R.S. (1991). *Emotion & Adaption*. Oxford: Oxford University Press.
- Nikolai, N.J.J. (2008). Overdracht en tegenoverdracht bij vroegkinderlijke traumatisering. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 34(06). <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF03078457.pdf>.
- Ruiters, J. de (2017). Maatschappijbewust begeleiden: een tegenlied. *Tijdschrift voor Begeleidingskunde*, 6(2).
- Ruiters, M.C.P., Van Luin, G.E.A., Wortelboer, F.Q.C. et al. (2019). *Mijn binnenste buiten. Werken aan je professionele identiteit*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Studiegids Master Geestelijke Verzorging (z.d.). Nijmegen: Radboud Universiteit. Geraadpleegd op 7 juli 2022, van <https://www.ru.nl/studiegids/fftr/opleidingen-studie/master/master-religiewetenschappen/masterspecialisatie-geestelijke-verzorging/>

Marjolein (M.I) Kraaijeveld-Melse MA werkt als geestelijk verzorger bij Amsta, een ouderenzorginstelling in Amsterdam. Daarnaast werkt zij sinds twee jaar als docent Ethiekondersteuning en als supervisor aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zij volgt de LVSC erkende opleiding tot ervaringsgericht supervisor aan het Kempler Instituut Nederland. | marjolein.kraaijeveld-melse@ru.nl

